

**O'zbekistan Respublikasi Joqari ha'm
Orta arnawli bilim ministrligi**

**O'zbekistan Respublikasi Awil ha'm
Suw xojalig'ı ministrligi**

**Tashkent ma'mleketlik agrar universiteti
No'kis filiali**

«Agronomiya» fakulteti

**2-kurs «Tog'ayshılıq ha'm xalıq jasaw orınların
ko'klemzarlastırıw»
ta'lim bag'darı**

«Dendrologiya» pa'ninen

REFERAT

Orınlag'an:

Umirbaev A..

Qabıllag'an:

Baltaniyazov J.

No'kis- 2017

Tema: Qayrag'ashdashlar tuqimasi

Jobasi;

1. Qarag'aydashlar (Ulmaceae) tuqimlasi
2. Qayrag'ash (Ulmus) tuwisi
3. Tik qa'wmetli qayrag'ash (Ulmus procera Sabisb.)
4. Amerika qayrag'ashi (Ulmus americana L.)
5. Sariqayrag'ashi (Ulmus fulva Michx.)

Kirisiw

Dendrologiya grekshe so'z bolip dendro a'gash-puta, logos- ilim yamasa pa'n degendi an'latadi. Tog'ay, tog'ay melioratsiyasi, mexanikaliq tog'aylar, ko'klemzarlastiriw pa'nlerin u'yreniwde ag'ash ha'm putalardi ha'r ta'repleme u'yreniw ahmiyetli waziypalardan bolip tabiladi. Sonin' ushin ag'ash, putalardin' sistematikasi, tirishilik formalari, morfologiyasi, biologiyasi jasaw muddeti, ko'beyiwi ortalıq penen qatnaslari jaqsi biliw talap etiledi. Ag'ash ha'm putalardin' sistematikaliq qurami o'simliklerdin' uliwma rawajlanıwına salıstırıwda ju'da' az bo'limin tutadi. Ag'ash ha'm putalar qurami jag'ınan az bolsada insan tirishiliginde olardin' ahmiyeti ju'da' u'lken. Misali; olardin' ag'ashi sanaatta ha'm awıl xojalig'ında ha'r qiyli tarawlarda isletiledi. Olardan sellyuloza, qag'az, pa'ner, ku'kirt, mebel, qap, arqan h.t.b o'nimler islep shig'iladi. Ag'ash ha'm putalardi puqta u'yreniw olardi O'zbekstanda ko'p egiw u'lken ahmiyetke iye. Sebebi ha'zirgi bar tog'ayzarlar maydani Respublika territoriyasına salıstırğ'anda az protsentin tutadi. Sonin' ushin dendrologiya pa'nin rawajlandiriw, bunin' ushin tez o'setu'g'in o'simlik tu'rlerin tan'lap aliw, olardi ko'plep egiw ha'm tarqatiw ahmiyetli waziypalardan biri. O'simliklerdi watanımızda ta'biyg'iy jag'dayda o'sip atirg'an ag'ash ha'm putalar menen shet ellerden alip kelip introduktsiya etiw.

Qayrag'ashdashlar (Ulmaceae)

tuqimlasi

Bul tuwistin wakilleri terek o'simliklari, ayrim putalar ushirasadi. Japiraqlari apiwayi duzilgen guzde to'gilip ketedi, japiraq plastinkasi parsiyaqli tamirli, sheti tisli, Miywesi qanatshali

Qayrag'ash (Ulmus) tuwisi

Bul tuwistin wakileri terek bazilari, putaqabig'i shuqir jaylasg'an, qon'ir ren'de bolip qyrim turlerinde ol ajiralip to'g'lip turadi. Simpadiyal tipte shaqalanadi Japiraqlari eki qatar bilip izbe –iz jaylasadi. Olar apiwayi duzilgen guzde tog'ilip ketedi. Ko'pshilik turlerinde japiraq plastinkasin sheti tisli

Bular japiraq jayiwdan aldin gulliydi, samal jardeminde shanlanadi. Guller o'tken jilg'i shaqalardin qaptal burtiklerinen rawajlanadi. Muywesi may eaki iyin ayinin baslarinda jetiledi. Tuqimi o'nip shig'iw qasiyetin tez jog'altadi. Tamiri oq tamir bolip daslepki waqitlarda jaqsi rawajlanbaydi son' rawajlanip , jerge juda shuqir kiredi ha'm kushli tamir sistemasin payda qildi, Bullar narttan jaqsi ko'biyedi . Ag'ashi o'zekli, qatti iyiliwshen' jaqsi jarilmaydi

Qayragash jampiragi

Qayrag'ashlardan turleri Kavkaz ha'm Qrinin' tog'ay ha'm adir zonalarida tarqalg'an. O'nimli topiraqli jerlerde o'sedi. Qurg'aqshiliqa shidamli MDH nin' Evropa bolimlaridagi sho'llerde da ko'p egilgen. Olardin' ayirimlari bul sharayittatez o'sedi . U'lken jastag'illar a'sten o'sedi, keselenedi ha'm tez quwrap qaladi . To'mende ayrim turleri haqinda toqtap o'temiz

Tik qawmetli qayrag'ash

(Ulmus procera Sabisb.)

Terek bolip, boyi 15-16 metirge shekem, diametiri 60-70 sm gejetedi. Denesishaqali bolip shar tarizli shaqalanadi, Shaqalari qon'ir qizg'ish ren'de, ayrim formalarida qizil-sarg'ish ren'de. Mayda burtiklari ko'p misali, boyi 5 sm shaqalarda 7-8 bo'rtik boliwi mu'nkin Boyi 1,5-4 mm japiraqlari apiwayi dizilgen.

O'tkir ushli. Jurek tarizli sheti eki qatar tisli. Plastinksinin boy 10 sm eni 6 sm gm jaqin.

Bul qayrag'ashtin' ag'ashi sarg'sh , qatti, awir , o'zegi qon'ir ren'de . Onnan qurilista ha'm duradgarliqta ha'mde otin sipatinda paydalaniladi . Ol tikarinan Evropada o'sedi , onin' ha'r turli shaqalang'an formalari bolip , Orta Aziya respublikalarinda ko'p egiledi . Bul qayrag'ash turi qurg'aqliqa ha'm issilig'a shidamli oni ko'she ha'm pariklerge egiw usinladi.

**Amerika qayrag'ashi yaki Aqqayrag'ash
(Ulmus americana L.)**

Juda' u'lken terek bolip, boyi 40 metrge jaqin. Onin' shaqasi sharayatinda hawanin' pataslig'ina shidamli terek. Aqqarag'ay tuqiminan ha'm qa'lemshesinen ko'biytiriledi . Ol Arqa Amerikada tabiiy o'sedi. Ol 170-200 jil jasawi mu'kin.

Sariqayrag'ash (Ulmus fulva Michx.)

Aqqayrag'ashtin kiyingi terek, boyi 20 metrge, diyametiri 1 m ge jetedi . Bir deneli bolip , tubinen shaqalanadi, Xaliq xojalig'inda ahimetke iye . Onin'

ag'ashinan shpal mayday qayiq , awil xojalig'i a'sbaplarina daste islenedi . Bul qayrag'ash da Arqa Amerikada aqqayrag'aysh tarqalg'an wakilleri o'sedi willayatllarinda o'sedi

Guli

Japirag'i

Bujunqarag'ash

(Ulmus Uzbekistanica Litv.)

U'lken terek, boyi 25 m ge , diyametiri 40-50 sm bolg'ang'a shekem terek, jas jaqalari toq qon'ir rende , tuksiz biraq erte ba'ha'rde uzun tu'kli boladi . burtikleri tuqim tarizli ushi o'tkir , tu'ksiz qon'ir-qizg'ish ren'de, boyi 3mm ge shekem . Japirag'i plastinkasinin' boyi 5-10 sm eni 3-5 10-13 qaptal tamirlari bolip , olardan 2-3wi shaqalanadi Gulburtikleri ba'ndsiz teskeri tuqimtarizli, boyi 10-15 mm sheti tuksiz boladi .

Bul qayrag'ash tuqiminan jaqsi kobyedi tamirinan baskliydi . Shirayli shaqalang'an . Oni xaliq jasaw jaylarin ko'kelemzarlastiriwda a'sirese , qurg'aqshil maydanlardi egiw usinis etiledi . qalalarda ,pariklerde ushiraydi .

Tereginin ko'rinishi

Tuqim ko'rinisi

Siypaq qayrag'ash (*Ulmus laevis* Pall.)

U'lken terek boyi 35mt ge diyametiri 1mt ge jetedi. Qabig'i qon'ir rende , juqa, qabig'in taslap turadi , Jas shaqalari jin'ishke , eki turli ren'li tiyinshalari bar . Olardin' sheti tubine qarag'an ramtir ,japiraqlari toq jasil ren'de japiraqli toq jasil ren'de sheti eki qara tisli ushi o'tkir , juz tarepi tuksiz , arqa tarepi bolsa tukli boladi . muywesi uzin toda bolip asilip turadi . Tuqim oniw qasiyetin tez jog'altadi. Sonin ushin jiynap qalg'an alg'an tuqimlar tezde egiledi . Olar 10-15 o'nip shig'adi . Ulken terektin tamir sistemasi jerge shuqir kiredi. Ezilgen eaki ziyanlang'an tamirlardan baskiliydi.

Qayrag'ash tog'ay eaki tog'ay adir zonasinda japiraqli eaki iyne japiraqli ham ken' japiraqli aralas to'aylarda o'sedi . MDH da Kavkazda, Skandinaviyada, Angiliya ham Orta evropada o'sedi Bul

qayrag'ash suwiqqa shidamli boladi, sayasuyer terekler arasinda ekinshi yarusta o'sedi, Ig'al ha'm o'nimli jerlerdi ko'redi. Qayrag'ash jaqsi saya beretug'in shirayli shaqali menen o'zine tartadi. Ol eki pariklerde ko'p egiledi. O'nimli jerlerde ju'da jaqsi o'sedi. Issig'a, qurg'aqshiliqa shidamli Bul qayrag'ash ko'kelemzalastiriw maqsetinde egilip kelinbekte. Respublikamizda iqlimg'a shidamli bolg'anlig'i shidamli bolg'anlig'i ushin joqari bahalanadi.

Tereginin' ko'rinsi

Japirag'i ha'm muywesi

Tuqimlari

Taw qayrag'ashi (*Ulmus scabra* Mill.)

U'lken terek boyi 30m diyametiri 2 metrge shekem, shaqasi ken' qalin' qabig'i shuqir jarilg'an, qo'ir ren'de, bu'rtiklari toq qon'ir ren'li tiyanshanlar m.n qaplang'an bolip olar tukli. Japiraqlari ulken,

japiraqlarinin' sheti eki qatar o'tlir tisli, ju'z tarepi gidir – budir, arqa tarepi dag'al tukli. Tukleri asirese tamirlarinda ko'p, japiraq bandi kelte 0,5 sm ge jaqin Gulleri kelte bandli yaki ba'ndisiz topar bolip jaylasadi, tuqimi onip shig'iw qa'siyetin tez jog'altadi. Sonin' ushin jiynap aling'aninan son' tezde egiw za'rur. Bul qayrag'ash narttin jaqsi ko'geredi, Tamirdan bashkliydi. Qarag'ay MDH nin' Evropa boliminde. Qrim ham Kavkazda, tog'ay ham tog'ay adir zonalarinda o'sedi. Suwiqa shidamli, ol sayag'ada da shidamli bolg'anlig'inan emen ham qarag'ay tog'ayzarlarda jaqsi o'sedi. Onnan duradgarliq, mebil islep shig'ariwda paydalanadi. Respublikamiz sharayitinda qurg'aqshiliqa, suwiqa ham turli keseliklerde shidamli.

Tereginin' ko'rinisi

Japirag'i ha'm guli

tuqimi

Sada qayrag'ash (Ulmus densa Litw.)

U'lken terek, shaqasi ken', qalin' piramida duzilisinde, qabig'i shuqir jarilg'an, japiraqlari qalin', tuqim tarizli sheti eki qatar tisli. Bul

qayrag'ash turi en' ko'rkemli qayrag'ash turlerinen biri esaplanadi, uzaq jilardan beri bul terek ko'kelemzarlastiriw maqsetinde qala ham awilarda ko'plep egiledi. Bul qarayrag'ash Oрта Aziyada taw, dariya boylarında ushirasdi. Qurg'aqshiliqa shidamli terek. Qayrag'ashtin' **Ulmus foliacea Gilib**, **Ulmus pumila L**, **Ulmus suberosa Moench.**, **Ulmus pinnato-ramosa Dieck**, **Ulmus Androssovii Litv.** turlerinen da tog'ayshiliqta ha'm ko'kelemzarlastiriwda ken' paydalaniladi.

Tereginin' ko'rinisi

Guli

Paydalang'an a'debiyatlar

- **A.K Qayimov, E.T Brdiev, (A. Turopov) H.F Hamroev, S.A. Turdiev**
- **“Dendrologiya” Fanidan amaliy mashg’ulatlar ushun o’quv qo’llanma. Toshkent-2014**
- **A. Usmanov “Dendrologiya” 1974-jil.**

Internet saytlar

www.aphotoflora.com

www.pfaf.org

www.arkive.org